

Serhan Alkan İspirli, "Trabzonlu Kadın Divan Şairlerimiz: Fitnat, Saniye Ve Maḡşah Hanım", Karadeniz Araştırmaları, Sayı: 16, Kış 2008, s.113-120.

TRABZONLU KADIN DİVAN ŞAİRLERİMİZ: FITNAT, SANİYE VE MAḡŞAH HANIM

Serhan Alkan İspirli*

Özet

Bu çalışma Trabzonlu kadın divan şairlerimizden olan Fitnat, Saniye ve Maḡşah Hanım üzerinedir. Çalışmada onların eğitimi üzerinde durulmuş, şiirlerinden örnekler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Divan edebiyatı, kadın şair, Fitnat, Saniye, Maḡşah

Eylesün tesîr-i derdin cânâ Allah aşkına

Girmesün gamhâneme bigâne Allah aşkına

Fitnat Hanım

Trabzonlu olup divan şiiri geleneği içerisinde şiirler yazan üç hanım şairimiz vardır: Fitnat Hanım (H.1258/M.1842- H.1327/M.1911), Saniye Hanım (1836-1905) ve Maḡşah Hanım (1864-1933). Burada hemen şunu izaha kavuşturalım: Divan Edebiyatı tarihimizde bir Fitnat Hanım daha vardır. Koca Ragıp Paşa ve Haşmetle ilgili pek çok vak'anın kahramanı olan, hakkında pek çok rivayet anlatılan bu Fitnat Hanım(?-1780) İstanbullu Fitnat Zübeyde Hanım'dır. Zaman zaman kaderleri, üslupları birbirine benzeyen bu iki Fitnat birbiri ile karıştırılmamalıdır.

Fitnat Hanım, Ordu'nun Aybastı kazasından ve Canikli Hazinedârzade Süleyman Paşa sülalesindedir. Babası, uzun süre Trabzon valiliği yapan Hazinedârzade Osman Paşa kethüdası Ahmed Paşadır.¹ Bazı kaynaklar Fitnat Hanım'ın babasının ismi hususunda farklı bilgiler içerirler. Fitnat Hanım'ın babasının ismini Hazinedârzade Abdullah olarak belirtirler.² H.1258 şevvalinin yirmi üçüncü günü (M.1842) dünyaya gelen Fitnat Hanım³ beş yaşlarında iken İstanbul'a gelir. Bu yaşlarda iken tahsile başlar. Zamanının çok meşhur hocalarından dersler alır.

* Yard. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı ABD. Öğretim Üyesi

¹ Bursalı M.Tahir; Osmanlı Müellifleri, Cilt 2, İstanbul 1972, sa.123-124

² Uraz, Murat; Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz, Cilt 1, İstanbul 1941, sa.84-85

³ Mehmed Zihni; Meşahirü'n-Nisa, Cild-i Sani, İstanbul 1294, sa.142-143

Fındık Hafız'dan aldığı derslerle Kur'an-ı Kerim öğrenir. Hoca Latif Efendi, Fıtnat Hanım'ın Arapça ve Farsça eğitimini tamamlaması için yardımcı olur. Eski Mısır Mollası Şakir Efendi, Fıtnat Hanım'a Divan-ı Hafız okutur. Fıtnat Hanım'ın bir diğer özelliği ise iyi bir hattat olmasıdır. Erzurumlu Hafız Osman ve Ali Şakir Efendi Fıtnat Hanım'ın eğitimini üstlenen diğer hocalardır. Ayrıca Ethem Pertev Paşa'nın da Fıtnat Hanım'a zaman zaman şiir ve inşa okuduğu bilgilerimiz dâhîlindedir.

Fıtnat Hanım genç yaşta evlendirilmesine rağmen tahsiline ara vermez. Evlilik hususunda İstanbullu adaşı ile kader ortağı olan⁴ Trabzonlu Fıtnat Hanım'ın, eşi hakkında kaynaklar şunları söylediğini nakl ederler: "... İlk zevcim beni o kadar kıskanırdı ki güzel giyinmekten, şiir yazmaktan, çok okumaktan bile men ederdi. Hatta kirpiklerimin uzunluğu gözlerime pek letâfet veriyor diye kirpiklerimi kestirdi...."⁵

Fıtnat Hanım'ın şairliği hakkında bilgi veren kaynakların çoğu: "..... Fıtnat divan tarzında şiir yazan kadın şairlerin önde bulunanlarından. İşlek bir karihanın, ince bir duygunun sahili idi."⁶ Veya "... kendilerinin manzum ve mensur bir çok âsâr-ı edebiyeleri olduğu malum olup fevkalade feraset ve fetanetleri erbâb-ı ukula hayret verecek derecededir...."⁷ şeklinde benzer kanaatleri paylaşmışlar.

Mürettep bir divanı olan Fıtnat Hanım'ın bu divanı basılmamıştır.

M.1911(H.1327) tarihinde İstanbul'da vefat eden Fıtnat Hanım'ın kabri Edirne Kapısı haricindedir.

Fıtnat Hanım'ın Şiirlerinden Örnekler

Gazel

Eylesün tesîr-i derdin cânâ Allah aşkına
Girmesün gam hâneme bîgâne Allah aşkına

Kim bilür dert ehlinin hâlin yine yâri bilür
Kıl terahhum dîde-i giryâne Allah aşkına

Bezm-i cânânım uzak bu sûziş-i hasret ile
Gel seninle yanalım pervâne Allah aşkına

Zahm-ı firkat pek bitirdi kalmadı bende mecâl
Söyleyin bu hâlimi cânâne Allah aşkına

Dil-harâb-âbâd-ı aşkındur unutmâ rahm edüp
Fıtnat'ı gel eyleme dîvâne Allah aşkına

⁴ Gibb, E.J.W.; History of Otoman Poetry, Vol.IV, London 1905, sa.153

⁵ Uraz, Murat; Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz, Cilt 1, İstanbul 1941, sa.84-85

⁶ Uraz, Murat; Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz, Cilt 1, İstanbul 1941, sa.84-85

⁷ Mehmed Zihni, Meşahirü'n-Nisa, Cild-i Sani, İstanbul 1294, sa.142-143

Gazel

Gelseler hep bir yere cümle cihânın dilberleri
Benzemez sen dilbere ey dilberânın dilberi
Tek beni öldür de varsınlar desinler sevdiğim
Bir cefacû şûh-ı âşıkguş filanın dilberi
Şûh meşreb ehl-i dil oldukça da âşık nevâz
Dilber istersen eğer pir-i mûgânın dilberi
Fehm eden râz-ı nihân-ı hüsn-i mutlak n'olduğun
Güft ü gû etmez dimez bu ins ü ânın dilberi
Sade rûsun görmedim Fıtnat hat-averdür bütün
Böyle zâhir âhır-ı devr-i zamânın dilberi

Muhammes

Gamzeler kim tab'-ı meyden gâh hûn-âlûd olur
Lâhzada bin âşık-ı âşilte-dil nâbûd olur
Nazra-i çeşmin dahi insandan ma'dûd olur
Her nigâhın âfet-i cân-ı dil yine hoşnûd olur
Ne belâya düşmüş ol âvâre Allah aşkına

SANIYE HANIM (1836-1905)

Edebiyatımızda farklı kıpırdanışların olduğu bir dönemde yetişen Fıtnat ve Saniye Hanımlar divan geleneğine bağlı kalırlar, eserlerini divan şiiri geleneği içerisinde verirler.

Saniye Hanım hakkında hayli sınırlı bilgiye sahibiz. 1836 yılında Trabzon'da doğan şairemiz, Trabzonlu Kâtipzade Emin Efendi'nin ve Trabzonlu Müezzinzade ailesinden Molla Kadın'ın kızıdır.

24 yaşında Tuzcuzade Sırrı Efendi ile evlenir. Rize'ye gider. Memleketinden uzakta olmak Saniye Hanım'ı hayli etkilemiş olmalı ki:

Hurşid-Abad gibi bir vatani terk etmiş
Dermend Saniye'nin meskeni dağlar şimdi⁸
der.

Fatma Saniye Hanım, ilk tahsilini babasının ilgi ve yardımı ile yaptı. Divan şiirine duyduğu ilgi, pek çok divan şairinin divanlarını okumasına, ezberlemesine sebep oldu. Divan şiiri zevki bu şekilde temellenen Fatma Saniye Hanım Trabzonlu bir kısım şairlerle de dostluğunu sürdürdü, onlarla kültür alışverişinde bulundu.

⁸ Hurşid-Abad: Trabzon'a eskiden İranlılar'ın verdiği isim

Trabzonlu Şair Hafız Zühtü, Hulusi ve Bayburtlu Zihni onun bu şekilde irtibatla bulunduğu şairler arasında yer alırlar. Hatta birbirlerine pek çok nazireler yazmışlardır.

Halk şiirine de yakın ilgi duyan Fatma Saniye Hanım, halk şairlerinin pek çoğunun şiirlerini ezbere bilirdi. Saniye Hanım'ın gerek halk, gerek divan şiirine olan ilgisi, gerekse hafıza kuvveti hakkında bilgi veren Murat Uraz, şunları söylüyor: "... hafızası o kadar kuvvetli imiş ki, İhsan Hamamioğlu'nun söylediğine göre büyük oğlu İhsan Efendi ile akrabasından bir zat üç gün devamlı olarak kendisinden yazdıkları halde her vezinde bir çok şiir söylemiş ve bir dediğini bir daha tekrar etmemiştir."⁹

Saniye Hanım, hem hece ile hem de aruz vezni ile şiirler söyler. Saniye Hanım'ın halk şiiri tarzında şiirlerinden oluşan (divan ve semai tarzında elli kadar hece vezni ile manzume) defteri, Sürmene'de Rüsumat memuru olarak bulunan oğlunun evinde çıkan bir yangında yanmıştır.

Saniye Hanım, divan tertip edecek kadar şiiri bulunmasına rağmen, bir divan tertip edemeden 1905 senesinde Trabzon'da vefat eder.

Saniye Hanım'ın Şiirlerinden Örnekler

Gazel

Her gören hâl-i perîşânımı ağlar şimdi
Dest-i firkatte felek bağrımı dağlar şimdi
Ben heman kûşe-i vahdette enisim gamdır
Eşk-i dîdemde Değirmendere çağlar şimdi¹⁰
Bir zaman tûti gibi bülbülü idim dehrin
Gülşen-i dilde yuva eyledi zağlar şimdi
Bürüdü derd ü elem tuttu giribânımdan
Çar etrafımı gam leşgeri bağlar şimdi
Hurşid-Abad gibi bir vatanı terk etmiş
Dermend Saniye'nin meskeni dağlar şimdi

MAHŞAH (1864-1933)

Mürğ ü aşkın şevk ile imar edilmiş lânesi

Aşk bir zincirdir gönlüm anın divânesi

Mahşah

1864 tarihinde Trabzon'da Uzunsokak mahallesinde dünyaya gelen Mahşah, Şatırzade Ahmed Bey'in kızıdır.

Hayli küçük yaşta iken çeşitli alanlarda eğitim gördü. Kasapzade Naime Hanım ve Sofu Efendi'nin eşinden Kur'an-ı Kerim dersleri aldı. Tecvit bilgisini

⁹ Uraz, Murat; Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz, Cilt 1, İstanbul 1941, sa.82-83

¹⁰ Trabzonda bir dere

Mehmed Yazıcı'dan aldığı derslerle tamamladı. Hattatlık konusundaki eğitimini ise Tekfurçayırılı Zühtü Efendi'den aldı.

Vilayet İdare Meclisi Kâtibi Kalcızade Ahmed Beyle evlenen şairemizin oğlu Kalcızade Agah Bey de şair olarak yetişir.

Eşinin tahrirat müdürlüğüne atanması ile Mahşah Hanım bir süre Trabzon'dan ayrılır. Genç sancağında kalır. Bu esnada eşini kaybeden Mahşah Hanım, memleketi Trabzon'a döner ve 1883-84 tarihlerinde İstanbul'a yerleşir.

İstanbul'da tahsil hayatına devam etme gayreti gösteren Mahşah Hanım, Darü't-Talim muallimlerinden Hacı Feyzi Efendi ve Muallim Said Efendi'den Arapça, Fıkıh ve aruz dersleri alır.

Mahşah Hanım bu arada Halep Ceza Reisi Mehmed Hamid Efendi ile evlenip, eşinin görevi nedeni ile çeşitli vilayetlere gitmek durumunda kalır. Ancak kader, Mahşah Hanım'a daha önce yaşadığının benzeri bir durum yaşatacaktır. Hamid Efendi 1902 tarihinde Kastamonu'da buldukları bir dönemde vefat edince, Mahşah ilk evliliğinde olduğu gibi yine hüsrana uğrar. İstanbul'a döner.

Memleketi ile irtibatı devam eden Mahşah, Trabzon'da Sürmeneli Şeyh Hacı Mehmed Efendi'nin dergâhına katılır. Nakşî tarikatına intisap eder.

Konya'da Abdülvahid Çelebi'den ise Mevlevilik hakkında edindiği bilgiler Mevlevî tarikatı ile de yakınlık kurmasına vesile olur. İstanbul'da ise Koca Mustafa-Paşa'da Şeyh Ahmed Efendi'den Şabanî, Hacı Ali Paşa Şeyhi Hacı Babadan ise Kadirî inabesini alır.

Görüldüğü gibi Mahşah Hanım, pek çok tarikatla kurduğu yakın ilgi ile kompleks bir grafik çizer. Bu yakınlıklar onun tasavvufi akidelere bağlı kalarak dinî manzumeler ve ilahiler yazmasına vesile olur.

Piyes ve şarkı ile de meşgul olan Mahşah Hanım'ın eserlerinde bir duygu inceliği görülür.¹¹

Mahşah Hanım'ın sanata ve edebiyata olan aşırı ilgi ve yeteneği, müzikte de kendini gösterir. Kendi şarkılarının bestelerini kendi yapar.

Şiirlerinin büyük bir çoğunluğunu aruz vezni ile yazan şairemiz, hece ile de şiirler vermiştir. Mahşah Hanım'ın şiirleri hakkında Murat Uraz: "... birkaç tarikata intisabı, daima tasavvuf meseleleri üzerinde meşgul oluşu bazen heyecan, bazen sükun gibi birbirine zıt ruhî vaziyetlerin tecellisine de sebep olurdu. Nazım ifadesi hep mükemmel olmadığı gibi, vezin de bazılarında kusurludur. Hece ile bazı ilahileri de vardır. Bunlar daha çok remzî bir surettedir." Şeklinde yorum yapar.¹²

Mün'im Şah yahut Zafer adlı bir tiyatro oyunu da bulunan Mahşah Hanım 1933'de İstanbul'da ölmüştür

¹¹ Uraz, Murat; Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz, Cilt 1, İstanbul 1941, sa.95-96

¹² Uraz, Murat; Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz, Cilt 1, İstanbul 1941, sa.95-96

Mahşah Hanım'ın Şiirlerinden Örnekler

Gazel

Mürg ü aşkın şevk ile imar edilmiş lânesi
Aşk bir zincirdir gönlüm anın divânesi
Yansa da nâr-ı gama aşk ehli duzahlar gibi
Minnet etmez sâye-i tûbâda olsa hânesi
Etmişim bezm-i muhabbette şarab-ı aşkı nûş
Katre-i hammârına deniz Cemin peymânesi
Oldu sinemde firûzan cevher-i nevvâr-ı aşk
Marifet esdâfına pirâyedir dür dânesi
Mahşaha 'gel bezm-i irfana saba hüzzam ile
Ta ki yansun şem'a-i âmâle dil-i pervânesi

Murabba

Hu deyüp rûz-ı ezelden deheğin
Hu deyü buldu selâmet bedenin
Hak yolonda veririm cân ü terim
Kimdedir hak o benimdir o benim
Sana hemdem yetişir gel a gönül
Gayrile etme tevessül a gönül
Eyle gel Hakk'a tevekkül a gönül
Kimdedir hak o benimdir o benim
Daima zikrile vakt-i seheri
Yakmalı şem'a-i aşka feneri
Cisminin yoksa da gerçi değeri
Kimdedir hak o benimdir o benim
Bünye-i nefsi ben ettikçe heder
Durmayıp aşk u hava serde gezer
Mahşah'ın haline kıl atf-ı nazar
Kimdedir hak o benimdir o benim

Şarkı

Gördü envâr-ı cemâlin oldu dîdem pür sürûr
Feyz-i aşkınla gönül bünyâdına bahş oldu nur
Eyliyor daim tecelli kalbime esrâr-ı Tur
Feyz-i aşkınla gönül bünyâdına bahş oldu nur

SONUÇ

"Neden kadın Şair Yok?

Bu soruyu, yıldızlı bir gece yarısı, semaya doğru birbirinden güzel mısralar haykıran dostlara soruverdim apansız... Saatlerdir birbiri ardınca okunan harikula-de şiirlerin biri bile kadın şair elinden çıkma değildi. "Bana 3 kadın şair sayın" dedim; zorlandılar. Sonra antolojilere baktım: Memet Fuat'ın "Çağdaş Türk Şiiri"nde (Adam, 1996) 84 şair arasındaki tek kadın Gülten Akın'dı:

"Ah kimselerin vakti yok
Durup ince şeyleri anlamaya
Kalın fırçalarını kullanarak geçiyorlar
evler, çocuklar, mezarlar çizerek dünyaya".

İlhami Soysal'ın "20. Yüzyıl Türk Şiiri"ndeki (Bilgi, 1973) 60 şair arasına, Gülten Akın dışında bir de Türkan İldeniz girebilmişti:

"Beni senden zorla kopardılar yığdım
Bir kınamadır tutturdu gözleri
cümlesi bir olup kanıma tükürdüler
zincirlediler ellerimi
Seviyorum diye başlayacaktı savunmam
söz hakkı vermediler".¹³

"Kadının kendisi şiidir, onun için kadınlar güzel şiir yazamaz." ya da "Şiir kadına yazılır, kadın kime şiir yazsın?" gibi söylemler olmasına rağmen Türk ve dünya edebiyatında sayıları az da olsa kadın şairler yetişmiştir. Yedi yüz yıllık Divan edebiyatında da isimleri ve bir kısmının da eserleri günümüze kadar gelebilen beş bin kadar şair olduğu düşünülüyor. Bu beş bin civarındaki şairden hiç azımsanmayacak bir sayının yani elli kadarının da kadın şair olduğu tespit edilmiştir.¹⁴ Fıtnat, Saniye, Maşşah bunlardandır.

¹³ <http://www.candundar.com.tr>, Neden Kadın Şair Yok?, Yayın Tarihi : 08.03.2005

¹⁴ Arslan, Mehmet; Erkekçe Sadâya Sahip Bir Kadın Şair: Leylâ Hanım, <http://www.keskuldergisi.com>

Abstract

This study is about three ladies named Fıtnat, Saniye and Mahşah who were Divan poets in Trabzon. Their education was emphasized and samples from their poems were placed in this study.

Key words: Otoman, Divan poem, woman poet, Fıtnat, Saniye, Mahşah

KAYNAKÇA

BANARLI, N. Sami; *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1987.

BURSALI M.Tahir; *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1972.

GIBB, E.J.W.; *History of Ottoman Poetry*, Vol.IV, London, 1905.

İPEKTEN ,H. İsen, M. Toparlı, R. Okçu, N. Karabey,T.; *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara, 1988.

Mehmed Zihni; *Meşahirü'n-Nisa*, İstanbul, 1294.

ÖZKIRIMLI, Atilla; *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cem Yayınları.

Şemseddin Sami; *Kamusu'l- Alâm*, İstanbul, 1981.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

URAZ, Murat; *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, İstanbul, 1941